

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه شاهرخ

دانشکده هنر

پایان نامه

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

ارتباط تصویری

عنوان پایان نامه:

بررسی گرافیک محیطی ایستگاههای مترو تهران

با تاکید بر دو ایستگاه امام حسین (ع) و امام خمینی (ره)

استاد راهنما:

دکتر خشایار قاضی زاده

عنوان پروژه عملی:

طراحی تصاویر متحرک فواصل میان دو ایستگاه

[دروزاده شمیران - امام حسین (ع)] و [15 خرداد - امام خمینی (ره)]

استاد مشاور:

آقای سیدحمید شریفی

نام دانشجو:

مریم اسلام دوست

تیرماه 1390

تقدیم به

مسافران شهادت

آنانکه از پیام خمینی به ندای حسینی رسیدند

دانشگاه شاهرود

دانشکده هنر دانشگاه شاهرود

چکیده پایان نامه

این چکیده به منظور چاپ در نشریات دانشگاه تهیه شده است

عنوان پایان نامه: بررسی گرافیک محیطی ایستگاههای مترو تهران با تاکید بر دو ایستگاه امام حسین

(ع) و امام خمینی (ره)

استاد راهنما: د.کتر خشایار قاضی زاده

استاد مشاور: آقای سیدحمید شریفی

نام دانشجو: مریم اسلام دوست

شماره دانشجویی: 877497002

رشته: ارتباط تصویری

چکیده:

عناصر گرافیک محیطی به کار رفته در ایستگاههای مترو، از عوامل موثر در ایجاد ارتباط تصویری مناسب در جهت مسیریابی صحیح و هدایت مخاطبان است و کاربرد مطلوب آن به خوانایی بهتر محیط توسط مخاطبان می انجامد. همچنین بررسی عوامل موثر در گرافیک محیطی این فضای زیرزمینی و ایجاد ارتباطی مناسب میان هنر و فرهنگ با محیط، می تواند در خلق یک مرکز مهم شهری به عنوان نمادی از فرهنگ و هنر ایرانی-اسلامی نقش اساسی و تعیین کننده ای برای معرفی این تمدن عظیم باستانی به جهانیان داشته باشد.

در این پژوهش با توجه به بررسی های دیداری و مطالعات کتابخانه ای و میدانی، ابتدا عناصر گرافیک محیطی مترو شناسایی و در ادامه با در نظر گرفتن اصول مدون شده در ارتباط با طراحی آن ها، به توصیف و ارزیابی این عناصر و

میزان اثرگذاری آنها پرداخته شده است و در نهایت در راستای هویت بخشی به محیط، به ارتباط این عناصر با نمادهای هویت ساز اشاره شده است. روش استفاده شده در این پژوهش، توصیفی تحلیلی است و دو ایستگاه مترو امام حسین (ع) و امام خمینی (ره) با توجه به ظرفیت های هویت ساز آنها، به عنوان جامعه آماری انتخاب شده اند.

یافته های پژوهش حاضر، حاکی از عدم رعایت برخی اصول در طراحی و کاربرد عناصر گرافیک محیطی در ایستگاههای مترو تهران از جمله دو ایستگاه مذکور است، همچنین عدم توجه به تمام ظرفیت های موجود در ایستگاهها، در جهت هویت بخشی به آنها و تبدیل این فضاها به مکان هایی که معرف فرهنگ، تاریخ، هنر و هویت ایرانی-اسلامی سرزمینمان است، قابل مشاهده است.

واژگان کلیدی: گرافیک محیطی، ایستگاه مترو، هویت، فرهنگ، امام حسین (ع)، امام خمینی (ره)

تاریخ

نظر استاد راهنما: برای چاپ در نشریات مربوط به دانشگاه مناسب است.

امضاء

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
ر	پیشگفتار
1	مقدمه
4	کلیات تحقیق
فصل اول	
11	1-1 تاریخچه و معرفی مترو
11	1-1-1 تاریخچه مترو در جهان
13	2-1-1 تاریخچه مترو در ایران
15	3-1-1 ویژگی‌های مترو
16	2-2 شناخت ویژگی‌های عمومی ایستگاه مترو
16	1-2-1 ایستگاه مترو به مثابه نشان شهری
17	2-2-1 طبقه بندی ایستگاههای مترو
19	3-2-1 مشخصات عمومی ایستگاههای جدید مترو در جهان
25	4-2-1 معرفی فضاهاى یک ایستگاه مترو
25	1-4-2-1 جابجایی بیرونی
26	2-4-2-1 جابجایی درونی
27	3-4-2-1 سالن اصلی و انتظار
28	4-4-2-1 سکو
29	5-2-1 تجهیزات داخل ایستگاههای مترو
29	1-5-2-1 مبلمان و تجهیزات
31	2-5-2-1 تابلوها و علائم اطلاع رسانی
33	1-2-5-2-1 خصوصیات طراحی عوامل اطلاع رسانی در ایستگاههای مترو
35	3-5-2-1 کارهای هنری و تبلیغات
37	3-1 شناخت نیازهای مخاطبان مترو
37	1-3-1 شناخت اطلاعات مورد نیاز مسافران در ایستگاههای مترو
39	2-3-1 شناخت راههای آرایه اطلاعات مورد نیاز به مسافران
39	1-2-3-1 پوستر و تابلو
39	1-1-2-3-1 اصول حاکم بر طراحی تابلوهای مترو
42	2-2-3-1 نمایشگرهای الکترونیکی
45	3-2-3-1 اعلان صوتی

- 46..... 3-3-1 بررسی نیازهای فرد از ورود تا سوار شدن و بالعکس
- 46..... 1-3-3-1 دریافت اطلاع جهت یافتن مسیر
- 46..... 2-3-3-1 توقف در سکوی انتظار
- 47..... 3-3-3-1 نیازهای روانی
- 48..... 4-3-1 مطالعات روانشناختی ایستگاههای زیرزمینی مترو
- 48..... 1-4-3-1 انتظارات مخاطبان از فضا
- 49..... 2-4-3-1 راههای پیشنهادی جهت جذب جمعیت به درون ایستگاهها
- 50..... 3-4-3-1 جغرافیای فضا و روابط اجتماعی در ایستگاههای مترو

فصل دوم

- 52..... 1-2 فضاهای شهری
- 52..... 1-1-2 فضاهای شهری، زندگی و تماشا
- 53..... 2-1-2 بالا بردن کیفیت فضاهای شهری (رشد و توسعه)
- 56..... 3-1-2 طراحی فضاهای شهری
- 57..... 4-1-2 حضور هنر در فضاهای شهری
- 58..... 2-2 هویت و فرهنگ
- 58..... 1-2-2 هویت چیست؟
- 62..... 2-2-2 هویت و نسبت آن با محیط
- 63..... 3-2-2 ضرورت وجود هویت در هنر
- 65..... 4-2-2 هویت ایرانی
- 68..... 5-2-2 فرهنگ چیست؟
- 69..... 6-2-2 هویت فرهنگی چیست؟
- 70..... 7-2-2 فرهنگ و نسبت آن با محیط
- 72..... 8-2-2 اهمیت توجه به فرهنگ و هویت در طراحی فضاهای شهری
- 75..... 9-2-2 راهکارهایی جهت حفظ هویت و فرهنگ در طراحی فضاهای شهری
- 76..... 3-2 گرافیک محیطی
- 76..... 1-3-2 زیبایی و طراحی
- 78..... 2-3-2 طراحی جهانی چیست؟
- 78..... 1-2-3-2 قوانین طراحی جهانی (یونیورسال دیزاین)
- 83..... 3-3-2 تعریف گرافیک محیطی
- 85..... 4-3-2 تقسیم بندی شاخه‌های گرافیک محیطی
- 87..... 1-4-3-2 پیکتوگرام
- 89..... 2-4-3-2 علایم و نشانه‌های ترافیکی
- 90..... 3-4-3-2 سیستم‌های هدایت بصری

91	4-4-3-2 طراحی گرافیکی حروف بر روی ساختمان‌ها و فروشگاه‌ها
92	5-4-3-2 طرح‌های گرافیکی با ابعاد بزرگ، نقاشی‌های دیواری
93	6-4-3-2 گرافیک بدنه وسایل حمل و نقل
94	5-3-2 جوانب مختلف گرافیک محیطی
97	6-3-2 اهداف و تاثیرات گرافیک محیطی بر جوامع
100	7-3-2 برخی از فواید گرافیک محیطی برای جوامع
101	8-3-2 تاثیر گرافیک محیطی بر روابط عمومی
103	9-3-2 گرافیک محیطی شیوه‌ای جدید در شهرها
106	10-3-2 اهمیت توجه به هویت و فرهنگ در طراحی گرافیک محیطی فضاهای شهری
107	11-3-2 لزوم طراحی علائم اطلاع‌رسانی و تابلوها بر گرافیک محیطی در فضاهای شهری
108	1-11-3-2 اصول طراحی علائم و تابلوهای گرافیک محیطی در فضاهای شهری
110	12-3-2 کاربرد گرافیک محیطی سه بعدی در فضاهای شهری
111	13-3-2 جایگاه عوامل هنرهای تجسمی در گرافیک محیطی
114	14-3-2 تاثیرات رنگ در محیط
116	15-3-2 نورپردازی در گرافیک محیطی
119	16-3-2 نورپردازی فضاهای عمومی
120	17-3-2 گرافیک محیطی فضاهای باز و بسته
121	18-3-2 طراحی داخلی، ابزاری برای عملکرد گرافیک محیطی در فضاهای بسته

فصل سوم

124	3-1-1-1 گرافیک محیطی مترو
124	3-1-1-1 کاربرد گرافیک محیطی در مترو
125	3-1-1-2 عناصر گرافیک محیطی مترو
125	3-1-2-1 تابلوها و علائم اطلاع‌رسانی
129	3-1-2-2 مبلمان و تجهیزات داخلی
130	3-1-2-3 کارهای هنری و تبلیغات
131	3-1-2-3-1 مترو آرت
147	3-1-3 لزوم توجه به هویت و فرهنگ در طراحی عناصر گرافیک محیطی مترو
148	3-2-2 گرافیک محیطی مترو تهران
148	3-2-1 تهران و معضلات زیست محیطی
149	3-2-2 طرح متروی تهران
150	3-2-3 هویت و موقعیت استفاده‌کنندگان مترو تهران (مخاطبان مترو تهران)
150	3-2-4 لوگوی مترو تهران و مشخصات آن
152	3-2-5 بررسی محیطی ایستگاههای مترو تهران
159	3-2-6 فضای روانی ایستگاههای مترو تهران
163	3-2-7 نگاهی به مترو آرت در ایستگاههای مترو تهران

167	3-3 بررسی گرافیک محیطی دو ایستگاه امام حسین (ع) و امام خمینی (ره).....
167	1-3-3 ایستگاه مترو امام حسین (ع).....
168	1-1-3-3 لزوم توجه به ویژگی‌های شخصیت امام حسین (ع) در طراحی گرافیک محیطی ایستگاه.....
170	2-1-3-3 بررسی عناصر گرافیک محیطی ایستگاه امام حسین (ع).....
170	1-2-1-3-3 تابلوها و علائم اطلاع رسانی ایستگاه امام حسین (ع).....
185	1-1-2-1-3-3 بررسی و تحلیل تابلوها و علائم اطلاع رسانی ایستگاه امام حسین (ع).....
188	2-2-1-3-3 مبلمان و تجهیزات داخلی ایستگاه امام حسین (ع).....
192	3-2-1-3-3 کارهای هنری و تبلیغات ایستگاه امام حسین (ع).....
198	2-3-3 ایستگاه مترو امام خمینی (ره).....
199	1-2-3-3 لزوم توجه به ویژگی‌های شخصیتی امام خمینی (ره) در طراحی گرافیک محیطی ایستگاه.....
200	2-2-3-3 بررسی عناصر گرافیک محیطی ایستگاه امام خمینی (ره).....
200	1-2-2-3-3 تابلوها و علائم اطلاع رسانی ایستگاه امام خمینی (ره).....
205	1-1-2-3-3 بررسی و تحلیل تابلوها و علائم اطلاع رسانی ایستگاه امام خمینی (ره).....
210	2-2-2-3-3 مبلمان و تجهیزات داخلی ایستگاه امام خمینی (ره).....
211	3-2-2-3-3 کارهای هنری و تبلیغات ایستگاه امام خمینی (ره).....
218	3-3-3 راهکارهایی جهت حفظ هویت و فرهنگ در طراحی گرافیک محیطی ایستگاههای مترو امام حسین (ع) و امام خمینی (ره).....
221	نتیجه گیری.....
226	فهرست تصاویر و منابع.....
233	فهرست اعلام.....
236	منابع و ماخذ.....
239	گزارش پروژه عملی.....
251	چکیده لاتین.....

پیشگفتار

میان این همه ترافیک و آلودگی شهر، به دنبال راه فرار می گردی. وقت که مانند طلاست داره هدر میره و باز دوباره تو به دنبال راه نجات می گردی. برای رفتن از مکانی به مکان دیگه هر وسیله نقلیه ای را امتحان می کنی. یک روز از ماشین شخصی ات، روز دیگه تاکسی، روز بعد از آن با اتوبوس به مقصدت می روی، اما هر روز دیر می رسی و وقتی هم که رسیدی، هنوز هیچ کاری نکردی انگار خسته ای، چشمانت می سوزد...

بالاخره یک روز جلوی دکه روزنامه فروشی، از لابلای تیترو روزنامه ها خبری می خوانی: «افتتاح نخستین خط متروی تهران»؛ خوشحال می شوی، انگار که راه نجات را یافته ای. دیگه از انتظار طولانی در ترافیک صبحگاهی و سوزش چشمها خبری نیست... با تاکسی مسیر کوتاهی را طی می کنی و به نزدیک ترین ایستگاه مترو می رسی. تابلوی زردرنگ آن را می بینی و از پله ها پایین می روی. بعد از آن وارد فضایی بزرگ تر می شوی و با نگاه انداختن به این طرف و آن طرف، می فهمی که باید بلیت تهیه کنی. بعد از عبور از گیت (دستگاه بلیت خوان) با دیدن دو تابلو که هر کدام مقصد نهایی متفاوتی را نشان می دهند، مردد می شوی که از کدام مسیر باید بروی. اولین راهی که در ذهنت می آید این است که از دیگران سوال کنی و مسیر خود را می یابی. بعدها می فهمی که تابلوهایی برای مقصدیابی بر روی دیوارها نصب شده است ولی باز ترجیح می دهی که از دیگران سوال کنی...

هر چه بیشتر می گذرد، بیشتر به فضاهای اطرافت نگاه می کنی، تابلوها، دیوارها، آثار هنری، مبلمان و... تازه می فهمی که در هر ایستگاه، رنگ ها، فضاها متفاوتند، اما بعضی تابلوها همه جا هستند. باز که هی بیشتر و بیشتر به آنجا می روی، به این فکر می کنی که این تابلوها، نقشه ها، نشانه ها، علایم برای چیست؟ چرا تابلوی بزرگی از یک اثر هنری بر روی دیوار نصب شده؟ اصلاً مگر ایستگاه مترو مکان مناسبی برای نمایش این آثار است؟ مفهوم این آثار چیست؟ چرا بعضی تابلوها گنگ اند؟ چرا فضاها اینقدر تاریک اند؟ و چرا.....؟؟؟

باز هم زمان می گذرد و یک روز که وارد ایستگاه می شوی، ناگهان طرح روی دیوارها و رنگ آن ها نظرت را جلب می کند و برایت آشنا به نظر می رسد. در ذهنت جستجو می کنی و یاد نقاشی های «پیت موندریان» می افتی، نقاشی هایی که تنها با تقسیم کردن بوم به فضاهایی نامساوی و هندسی و استفاده از رنگ های خاکستری، زرد، آبی، قرمز و... خلق می شدند. باز

فکر می‌کنی... چرا در طراحی فضای این ایستگاه، از این اثر الهام گرفته شده؟ مگر اینجا ایستگاه مترو در شهر تهران نیست؟ مگر اینجا ایران نیست؟...

تصمیم می‌گیری ایستگاههای دیگر را با دقت بیشتری ببینی. دائماً سرت می‌چرخد. تابلوها، دیوaha، ستون ها، کف، نقاشی ها و... تمام ذهنت را به خودش مشغول می‌کند و روز به روز علامت سوال های زیادی در ذهنت ایجاد می‌شود. این تابلوها چرا نامنظمند؟ بعضی ها چرا ناخوانا هستند؟ چرا اطلاعات بعضی دیگر با توجه به تغییرات جدید، عوض نشده اند؟ چرا نقش برجسته ها نظر کسی را به خود جلب نمی‌کنند؟ چرا هر کدام سازی جداگانه می‌زند؟ چرا قاب های تبلیغات برای مدت طولانی خالی از تبلیغ هستند؟ چرا اندازه تابلوها در بعضی ایستگاهها متغیرند؟ و اصلاً چرا ایستگاهها هر کدام هویت جداگانه ای با توجه به نام و یا مکانشان ندارند؟ چرا در ایستگاه امام حسین (ع) تنها از چند تابلوی نقاشی و نورهای سبز برای هویت بخشی به آن، استفاده شده؟... اصلاً ایستگاه مترو جای این حرفاست؟

کم کم به این مسئله علاقه مند می‌شوی و یاد این می‌افتی که هنوز موضوع برای پایان نامه ات انتخاب نکردی. تازه متوجه می‌شوی همه این چیزهایی که دیدی و نگاه تو را به خودت جلب کرده مربوط به رشته تحصیلی ات هم می‌شود، بعد از کمی فکر کردن به این نتیجه می‌رسی که به همه آن ها «عناصر گرافیک محیطی مترو» می‌گویند.

این نوشته مقدمه ای بود بر تمام دغدغه ها و انگیزه هایی که به انتخاب موضوع رساله کارشناسی ارشدم، منجر شد.

در روند این پژوهش در ابتدای امر، وجود موانعی چون کمبود منابع و مطالب مکتوب در میان کتب، مقالات، پایان نامه ها در زمینه های مختلف پژوهش، به چشم می‌خورد. همچنین نبود هیچ منبع مدونی بطور خاص، در ارتباط با گرافیک محیطی مترو، انواع آن و تجزیه و تحلیل عناصر آن و محدودیت در دسترسی به برخی نمونه های تصویری (با توجه به فیلترینگ سایت های اینترنتی)، از دیگر مشکلات برجسته در مسیر پژوهش حاضر به شمار می‌رفت.

بررسی های دیداری، مطالعات میدانی و کتابخانه ای، تهیه آرشیوی از نمونه های تصویری چند ایستگاه مترو تهران با روش عکاسی و همچنین گردآوری نمونه های قابل توجهی از اکثر ایستگاههای متروی جهان در راستای مقایسه با نمونه های ایرانی، تمام تلاشی است که در جهت گام برداشتن پژوهش حاضر در مسیری منطقی و درست صورت گرفت. همچنین راهنمایی های اساتید و افراد متخصص در این زمینه، از عوامل موثر در روند این پژوهش به

شمار می آید و امید است که نتایج حاصل از آن بتواند دانشجویان، علاقه مندان و متخصصان در این زمینه را در شناخت هرچه بهتر ایستگاههای مترو تهران، عناصر گرافیک محیطی و عوامل موثر در طراحی آنها و دیگر عناصر هویت ساز در محیط، یاری رساند.

در پایان لازم می دانم مراتب قدردانی خود را از اساتید محترمی چون دکتر خشایار قاضی زاده و جناب آقای حمید شریفی که با صبر و بردباری و دانش خود مرا در این امر یاری رساندند، به جا بیاورم و همچنین از حمایت متعهدانه مسئولین متروی تهران و کتابخانه دانشکده هنر دانشگاه شاهد، دانشگاه هنر، دانشگاه سوره و کتابخانه ملی و دیگر اماکن پژوهشی و تمام دوستانی که در طول پژوهش، مرا از راهنمایی ها و کمک های بی دریغ خود بهره مند ساختند، سپاس گزاری نمایم.

مریم اسلام دوست

خرداد 1390

مقدمه

در عصر ارتباطات، به دلیل محدودیت‌های خاص زبان نوشتاری و نارسا بودن کلمات و واژه‌ها، «گرافیک» به عنوان مهمترین رسانه ارتباط تصویری مطرح شده است و از کاربردی‌ترین زیر مجموعه‌های هنرهای تجسمی می‌باشد. از میان تمام زیر شاخه‌های هنر گرافیک، قوی‌ترین ابزار فرهنگ سازی و تأثیر بر افکار عمومی شهروندان به «گرافیک محیطی» تعلق دارد.

هرآنچه به مدد عناصر تصویری و بهره‌گیری از دانش وسیع هنرهای تجسمی و استفاده از امکانات هنرهای زیبا در سطح جامعه مورد استفاده قرار می‌گیرد و باعث جلب توجه مخاطب می‌شود، در حیطه گرافیک محیطی قرار دارد.

گرافیک محیطی با هدف ارتباط تصویری مناسب میان شهروندان در فضاهای شهری در موارد بسیاری از جمله نماهای ساختمان، مبلمان شهری، علائم راهنمایی و رانندگی و دیگر علائم مسیریابی و اطلاع رسانی و ... نقش مهمی دارد.

ایستگاه مترو به عنوان یکی از مهمترین مراکز شهری، از جمله فضاهایی است که گرافیک محیطی به کار رفته در آن، از عوامل موثر در خوانایی محیط به شمار می‌آید، به این معنی که مخاطب بتواند ارتباط مناسبی را از جهات گوناگون (از جمله مسیریابی صحیح، مسایل روانی، زیبایی شناختی و...) با محیط برقرار کند. محیطی که در آن زندگی می‌کنیم نیاز به برقراری روابط منطقی فرمی و روابط سازمان بندی دقیق بر مبنای اصول و مبانی بیان بصری دارد تا بتوان در چنین محیط مطلوب و دلنشینی فارغ از فشارهای ناخواسته روانی، زندگی سالم و پر نشاطی را تجربه کرد.

از آنجایی که فضای عمومی محل تعامل‌ها و رفتارهای اجتماعی است و این رفتارهای اجتماعی بوجود آورنده چیزی به نام «فرهنگ» است، ایستگاه مترو نیز با توجه به اینکه یک فضای عمومی است، می‌تواند به عنوان یک پایگاه فرهنگی مطمئن مطرح باشد و همچنین بیانگر خصوصیات، روحیات و آرزوهای یک جامعه باشد.

ساختمانی که متعلق به عموم است نمی‌تواند صرفاً موضوعی کاملاً سلیقه‌ای، سبک یا مد خاصی را ارائه کند. اینها موضوعاتی گذرا هستند و کمتر مورد قبول مردم قرار می‌گیرند. فضا

در معماری بخشی پایدارتر است و اگر قوی، گیرا و بدیع باشد هرگز کهنه نمی‌شود. از طریق فضا می‌توان روح مکان را تغییر داد. همچنین محیط باید فضای حسی داشته باشد و تجربیات حسی مردم را قوام بخشد و تعلق پذیر باشد در یک کلام محیط باید خوانایی داشته باشد. در ادامه این مطالب می‌توان گفت عوامل متعددی در خوانایی محیطی مانند ایستگاه مترو موثر است که از جمله می‌توان به معماری، عناصر محیطی مانند گرافیک محیطی و دیگر عناصر هنری اشاره کرد، حتی آدم‌ها و روابط میان آنها با محیط در چگونگی این خوانایی نقش بسزایی ایفا می‌کنند. از آنجا که گرافیک محیطی دامنه گسترده و نقش موثری در محیط دارد، پرداختن به آن و شناسایی عناصر آن، راهکار مناسبی در جهت چگونگی ایجاد خوانایی هر چه بهتر محیط (ایستگاه مترو) توسط مخاطب، به نظر می‌رسد.

با توجه به نکات ذکر شده، باید گفت که عناصر گرافیک محیطی ایستگاه مترو از دو دیدگاه کلی می‌تواند مورد بررسی قرار گیرد: یک دیدگاه به اهداف کاربردی آن در محیط توجه دارد و عواملی چون اصول طراحی و به کارگیری آنها را در فضا در راستای مسیر یابی صحیح، در نظر می‌گیرد. در کنار آن مسائلی چون زیبایی و ایجاد فضای روانی مطلوب را (با توجه به زیر زمین بودن ایستگاه و شرایط روانی حاصل از آن) مورد توجه قرار می‌دهد؛ در دیدگاهی دیگر با توجه به اینکه با وجود همه پیچیدگی‌های مفهوم هویت و تلقی‌های متفاوت صاحب‌نظران از آن، برکسی پوشیده نیست که در فضاهای شهری این واژه دچار بحران گشته و به صورت مفهومی انتزاعی در آمده است، ایستگاه مترو را به عنوان نمادی از فرهنگ، هنر، تاریخ و هویت یک سرزمین و مکانی فرهنگ ساز و هویت ساز می‌شناسد؛ بطوریکه این دیدگاه می‌تواند در طراحی تمام فضاهای مترو و عناصر محیطی آن مد نظر قرار گیرد و در خوانایی هرچه بهتر محیط موثر واقع شود.

در بررسی‌های صورت گرفته در این پژوهش، عناصر گرافیک محیطی ایستگاههای مترو به سه دسته کلی: الف) تابلوها و علائم اطلاع رسانی ب) مبلمان و تجهیزات داخلی ج) کارهای هنری و تبلیغات، تقسیم می‌شوند که این عناصر و نحوه کاربردشان در دو ایستگاه متروی امام حسین (ع) و امام خمینی (ره) در تهران، با توجه به دو دیدگاه ذکر شده مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند. همچنین در بخش پروژه عملی در راستای هویت بخشی به این دو ایستگاه، دو اثر طراحی شده است که اهداف پژوهش حاضر را دنبال می‌کند.

مطالب این پژوهش در سه فصل ارائه شده که فصل یک به مترو، تاریخچه و ویژگی آن و شناسایی فضاها و عناصر آن اشاره دارد. در فصل دوم به گرافیک محیطی و عوامل و جوانب آن پرداخته شده است. در فصل سه نیز رابطه این دو مبحث (گرافیک محیطی و مترو) و تجزیه و تحلیل عناصر گرافیک محیطی دو ایستگاه مذکور مورد بررسی قرار گرفته است. لازم به ذکر است از آنجا که کاربرد اکثر عناصر گرافیک محیطی این دو ایستگاه در تمام ایستگاههای مترو مشترک است، نتایج پژوهش حاضر نیز می‌تواند به کل متروی تهران تعمیم داده شود. در انتهای پژوهش نمونه آثار عملی آورده شده است. با توجه به اینکه امکان نمایش آن به شکل واقعی (تصاویر متحرک) وجود ندارد، منتخبی از فریم‌ها (صحنه‌ها) در کنار هم چیده شده تا نمایانگر تلاشی باشد که در این زمینه صورت گرفته است. قابل ذکر است که این دو نمونه به شکل مجازی در نرم افزار مربوطه طراحی و در قالب سی دی ارائه شده که در رایانه قابل نمایش است.

کلیات تحقیق

الف) تعریف مساله و بیان سوالهای اصلی تحقیق:

طراحی گرافیک محیطی، تلفیقی از هنر و علم و مخلوطی از تأثیرات خلاقه و مؤثر است که در ایجاد ارتباط تصویری مناسب میان شهروندان نقش مهمی دارد، و با عواملی از قبیل تقسیمات منطقه ای، عناصر مختلف شهری، معماری و بافت منطقه ای، ویژگی های اقلیمی و فرهنگی هر منطقه ارتباط تنگاتنگی دارد.

از آنجا که مترو به عنوان یک سیستم حمل و نقل عمومی، یکی از فضاهای مدرن شهری است، توجه به طراحی و گرافیک محیطی و نقش آن در ارتباطی ساختاری با کالبد هویتی مترو، از وظایف مهم دست اندرکاران اجرایی این پروژه می باشد.

متروی تهران و چگونگی ارتباط فضا و گرافیک محیطی آن با هویت شهر تهران، مسئله اصلی این پژوهش می باشد که با نگاهی اجمالی می توان به وجود تضادها و بی نظمی های فراوان در فضاسازی و عدم ارتباط طراحی ایستگاهها با هویت اجتماعی و فرهنگی هر منطقه و در سطحی کلی تر ناهمگونی معماری داخلی ایستگاهها با جلوه های تمدن و فرهنگ کهن ایرانی، پی برد. این پژوهش با نگاهی انتقادی سعی در شناخت عوامل مؤثر در پیدایش چنین نواقصی و ارائه راهکارهای مناسب تری در جهت بهبود فضاهای داخلی ایستگاههای متروی تهران و ارتباط هرچه نزدیک تر آنها با ساختار فرهنگی و هویتی هر ایستگاه دارد.

ب) سوال های تحقیق:

- 1- آیا گرافیک محیطی ایستگاههای متروی تهران از لحاظ منطقه جغرافیایی و ویژگی های فرهنگی هر ایستگاه با هویت ایرانی همخوانی دارد؟
- 2- آیا در طراحی فضای داخلی ایستگاه متروی امام حسین(ع) و امام خمینی(ره) به ویژگی های مذهبی و دینی این دو شخصیت اسلامی توجه شده است؟
- 3- چگونه می شود در طراحی ایستگاههای متروی تهران، عناصر هویت بخش ایرانی- اسلامی را به کاربرد؟

پ) پیشینه و ضرورت انجام تحقیق:

1- پایان نامه با موضوع «بررسی نیازها و عوامل حاکم در طراحی مبلمان شهری در ایستگاههای مترو»، پژوهشگر: فرشید زرین خط، کارشناسی ارشد طراحی صنعتی، دانشگاه هنر، تهران، 1382

در این پژوهش از مترو به عنوان یک گلوگاه حرکتی شهری یاد شده و به بررسی نیازها و شاخص های حاکم بر مبلمان شهری در ایستگاههای مترو پرداخته شده و همچنین به لزوم وجود مترو و مطالعات محیطی و انسانی در راستای طراحی ایستگاههای مترو و عواملی نظیر تابلوها و علائم اطلاعاتی، تبلیغات و هنر عمومی اشاره شده و ملاحظات زیبایی شناسی و جغرافیایی فضا و روابط اجتماعی و مسائل مربوط به روانشناسی مخاطبان و محیط در تحقیق مذکور در نظر گرفته شده است.

2- پایان نامه با موضوع «طراحی محیطی ایستگاههای مترو»، پژوهشگر: ابراهیم سلطانی، کارشناسی گرافیک، موسسه آموزش عالی سوره، تهران، 1381

در این تحقیق، پژوهشگر با توجه به اهمیت طراحی محیطی پایانه های مترو و نقشی که علائم و نمادها در دادن اطلاعات و انتقال آرامش در یافتن مسیرهای موردنظر مسافری دارد، موضوع خود را پیرامون طراحی محیطی مترو انتخاب کرده و از آن به عنوان طرحی نو در ساختار حمل و نقل شهری تهران یاد کرده است. پژوهشگر در بررسی و مشاهدات اولیه متوجه اشکالاتی در طراحی علائم و نمادها از نظر شکل و فرم و ارائه اطلاعات و چیدمان شده و سعی کرده تا با نگاهی نو به رفع نواقص موجود بپردازد. در پروژه عملی نیز به ارائه راهکارهایی در جهت بهبود بخشیدن به تابلوهای راهنمای ایستگاهها پرداخته است.

3- پایان نامه با موضوع «عملکرد گرافیک محیطی تزئینی در ایستگاههای مترو»، پژوهشگر: مینو میرشاه ولد، کارشناسی گرافیک، دانشگاه شاهد، تهران، 1385

این پژوهش به معرفی گونه ای از گرافیک محیطی که ویژگی تزئینی دارد، می پردازد و در این راستا عملکرد یکی از مصادیق آن را در قالب آثار هنری ارائه شده در متروهای جهان و ایران به نام متروآرت بررسی می کند و در پایان محقق به این نتیجه رسیده که در ایستگاههای متروی تهران از تمام پتانسیل عناصر تزئینی ایرانی جهت هویت بخشی به فضا و مبلمان داخل و بیرون آن استفاده نشده است.

4- پایان نامه با موضوع « تبیین گرافیک محیطی سه بعدی در تبلیغات و زیباسازی شهری»، پژوهشگر: کامبیز صبری، کارشناسی ارشد گرافیک، دانشگاه شاهد، تهران، 1387

در این رساله با توجه به نقش گرافیک در دنیای امروزی و نیز عملکرد گرافیک محیطی و نمودهای سه بعدی آن در فضاهای شهری، به تشریح تعاریف گرافیک محیطی و ارتباطات مختلف آن با ابعاد گوناگون جامعه و مسائل آن و سپس به ویژگی ظهور عناصر سه بعدی در گرافیک محیطی و نمودهای مختلف آن پرداخته است. همچنین به افزایش سطح فرهنگ جامعه در قالب اهداف فرهنگی و تجاری از طریق دیوارآگهی ها، بنرها، احجام گرافیکی و... اشاره کرده و جوانب مختلف گرافیک محیطی (جنبه اطلاع رسانی، فرهنگی و هنری، آموزشی، تبلیغاتی، اجتماعی) را در نظر گرفته و نقش رنگ در طراحی محیطی و معماری و لزوم اهمیت توجه به هویت و فرهنگ در طراحی مبلمان شهری را مورد بررسی قرار داده است.

5- پایان نامه با موضوع «نقش و اهمیت گرافیک با ساختار معماری (گرافیک محیطی - سه بعدی)»، پژوهشگر: همایون محمودی، کارشناسی گرافیک، دانشگاه هنر، تهران، 1375

در این رساله پژوهشگر فضاهای شهری را ترکیبی از امکانات تفریحی، آموزشی، خرید و فروش، مسیرهای حمل و نقل و... معرفی کرده و در طراحی فضاهای شهری به ارتباط طرح با ترکیب بندی و بافت محیط و ایجاد تناسب و هماهنگی کامل میان آنها، اشاره کرده و همچنین با توجه به در نظر گرفتن شرایط زیست محیطی و فرهنگی حاکم بر هر منطقه در ایجاد فضاهای شهری بسیاری از کشورها، مسئولین اجرایی کشورمان را در این زمینه به بهره گیری از پشتوانه های عظیم فرهنگی و آثار به یاد مانده از پیشینیان در زمینه معماری و هنرهای وابسته به آن در جهت دستیابی به نتایج مطلوب تر، رهنمون می شود. در سرفصل های آن به عناوینی چون: ارتباط انسان و فضای هستی، گرافیک و معماری و نقش گرافیک در محیط های باز شهری و اماکن عمومی نیز اشاره شده که در محقق ساختن اهداف ای پروژه، پژوهشگر را یاری رسانده است.

6- پایان نامه با موضوع «تحقیق پیرامون گرافیک محیطی فضاهای عمومی»، پژوهشگر: نیلوفر رخشانفر، کارشناسی ارشد ارتباط تصویری، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، 1377

در این پژوهش با توجه به در نظر گرفتن مسائل و مشکلات زندگی شهرنشینی، به لزوم فعالیت های علم ارتباط تصویری در حیطه معماری و محیط زیست در جهت نظم بخشیدن، ایجاد تسهیلات و زیبا ساختن فضاهای شهری و اماکن عمومی، اشاره شده است.

7- پایان نامه با موضوع «تأثیر اجتماعی نقاشی های دیواری در فضاهای شهری از دیدگاه گرافیک محیطی»، پژوهشگر: ستاره نورونی، کارشناسی ارشد ارتباط تصویری، دانشگاه هنر، تهران، 1379

در این رساله دیدگاه گرافیک محیطی و توقع اجتماعی در ارتباط با نقاشی های دیواری و سایر عناصر محیطی مورد بررسی قرار گرفته و با تحقیقات انجام شده در سایر کشورها، مسائل مهمی چون تأثیرات محیط بر انسان بیش از گذشته مورد توجه قرار گرفته است، و همچنین به مسائلی چون با لا بردن کیفیت فضاهای شهری و حضور هنر در جامعه و ارتباط آن با فرهنگ حاکم بر هر جامعه اشاره شده و به عنوان نمونه فضاهای شهری کشور فرانسه و عناصر محیطی مدرن کشور ژاپن مورد بررسی قرار گرفته و به مواردی چون حفظ تاریخ و فرهنگ و هماهنگی آن با محیط شهری توجه ویژه ای شده است.

8- پایان نامه با موضوع «ایستگاه- پلی در گذر زمان»، پژوهشگر: نرجس روحی فرد، کارشناسی ارشد معماری، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، 1381

در این پژوهش، محقق با ایجاد نوعی وحدت میان تعاریف موضوعی حمل و نقل شهری از یک سو و طرح معماری در ایستگاه مترو از سویی دیگر، به نوعی نگرش خلاق در طراحی فضاهای خدماتی درون شهری، دست یافته است.

9- پایان نامه با موضوع « ایستگاه تقاطعی مترو میدان توپخانه »، پژوهشگر: پارمیس بحیرائی، کارشناسی ارشد معماری، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، 1379

در این رساله به برداشت های آشکاری که ایستگاهها از لحاظ کارکردی در زمینه الگوهای فضا و ساختار در ذهن تداعی می کنند، پرداخته شده و همچنین به نام گذاری ایستگاهها اشاره شده که گونه ویژه ای از ساختمان را تداعی می کند که معنا و شکل اش با کارکرد آن پیوند تنگاتنگ دارد. همچنین به این مسئله اشاره شده که گوناگونی کارکردهای ایستگاهها، این نیاز معماران را در دل خود نهفته دارد که می خواهند تضمین کنند، ایستگاه همچنان علی رغم گستره فعالیت های روزافزونی که در آنها و یا در پیرامون شان شکل می گیرد، دارای قواعد بصری و شکل خاصی از معماری است. در این تحقیق به کاربرد عناصری چون شکل، ساختار، نحوه بکارگیری نور و جزئیات و ریتم ساختار در طراحی ایستگاهها نیز پرداخته و ایستگاه عالی را ایستگاهی دانسته که مسافر عادی بتواند منطق طراحی آن را دریابد و به سادگی کارکردهای آن را درک کند.

10- پایان نامه با موضوع « طراحی ایستگاه مترو مهرشهر کرج »، پژوهشگر: عباس مرادی، کارشناسی ارشد معماری، دانشگاه یزد، 1383

در این تحقیق به آشنایی با مترو و مختصری از متروهای جهان و آشنایی با ایستگاه مترو و انتخاب بستری برای طراحی و همچنین به المان های جدید در شهرسازی و طراحی شهری، پرداخته شده و در اصول طراحی یک ایستگاه، تبلیغات و هنر عمومی و کارهای هنری مورد توجه قرار گرفته شده. در پایان نیز، محقق با توجه به عوامل زیست محیطی و ارتباط آن با شبکه متروی تهران، به بررسی چند نمونه ایستگاههای مترو پرداخته است.

ت) ضرورت انجام تحقیق:

از آن جایی که متروی تهران به عنوان یک شبکه ارتباطی علاوه بر انتقال و جابجایی مسافر، نیاز به فضایی با هویت خاص و ارتباطات مشخص جهت استقرار اجزاء تشکیل دهنده کل سیستم را دارد، طراحی و در راستای آن گرافیک محیطی نقش عمده ای در ایجاد چنین فضایی با کارکردهای متفاوتی از جمله مسائل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و هنری ایفا می کند.

بررسی عوامل مؤثر در گرافیک محیطی این فضای زیرزمینی و ایجاد ارتباطی مناسب میان هنر و فرهنگ با فضا و طراحی داخلی آن، می تواند در خلق یک مرکز مهم شهری به عنوان نمادی از فرهنگ و هنر ایرانی نقش اساسی و تعیین کننده ای برای معرفی این تمدن عظیم باستانی به جهانیان داشته باشد.

ث) فرضیه ها:

- 1- به نظر می رسد در طراحی ایستگاههای متروی تهران، به ویژگی های فرهنگی هر منطقه توجهی نشده است و در نگاهی کلی هویت ایرانی و اسلامی در آن دارای نقش کم رنگی است.
- 2- به نظر می رسد در طراحی فضای داخلی ایستگاه متروی امام حسین(ع) و امام خمینی(ره)، به ویژگی های مذهبی و دینی این دو شخصیت اسلامی توجه شایانی نشده است.
- 3- به نظر می رسد در طراحی ایستگاههای متروی تهران، عناصر هویت بخش ایرانی و اسلامی را می توان در قالب فضایی مدرن به کار برد.

ج) هدفها (اصلی - فرعی):

اصلی:

- 1- شناسایی عوامل مؤثر در طراحی گرافیک محیطی ایستگاههای متروی تهران.
- 2- بررسی گرافیک محیطی ایستگاههای متروی امام حسین (ع) و امام خمینی (ره) و معرفی نقاط قوت و ضعف آنها از لحاظ فرهنگی و هنری.

فرعی:

- 3- پیشنهاد راهکارهای مناسب در جهت ایجاد ارتباطی هماهنگ میان طراحی فضای داخلی ایستگاهها با منطقه و عنوان آنها.
- 4- استفاده و بهره گیری از کار پژوهشی در جهت خلق تصاویر متحرک به روش عکاسی در داخل تونلها (مابین ایستگاه 15 خرداد و امام خمینی (ره)) - ایستگاههای منتهی به امام حسین (ع))، در راستای هویت بخشی به ایستگاهها، در انجام پروژه عملی.

چ) کاربرد:

نتایج تحقیق حاضر می تواند به تدوین ویژگی های مثبت و منفی در طراحی گرافیک محیطی و شناسایی عوامل مؤثر در ایجاد فرهنگ مناسب با محیط به وسیله هنر، پردازد و به صورت منبع مدون و مکتوبی در این زمینه در اختیار طراحان گرافیک، معماران داخلی، طراحان صنعتی و همچنین مسئولان اجرایی شرکت متروی تهران قرار گیرد و در نهایت نیز می تواند به دانشجویانی که در آینده بخواهند در این زمینه تحقیق کنند، کمک شایانی کند.

ح) روش انجام تحقیق و روش گردآوری اطلاعات و ابزار آن:

روش انجام تحقیق توصیفی - تحلیلی است و گردآوری اطلاعات به روش کتابخانه ای و میدانی است و ابزار آن مشاهده، مصاحبه، متن خوانی، عکس برداری و رایانه می باشد.

خ) معرفی جامعه آماری، روش نمونه گیری و تعداد نمونه:

جامعه آماری: ایستگاههای متروی تهران - روش نمونه گیری: غیرتصادفی - تعداد نمونه: ایستگاه متروی امام حسین (ع) و امام خمینی (ره)

د) روش تجزیه و تحلیل اطلاعات:

کیفی